

Agata Aszklar

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

**Anna Babicka-Wirkus, Uczeń (nie)biega i (nie)krzyczy.
Rytuały oporu jako przejaw autoekspresji młodzieży”,
Wydawnictwo Impuls, Kraków 2015**

Książka Anny Babickiej-Wirkus *Uczeń (nie)biega i (nie)krzyczy. Rytuały oporu jako przejaw autoekspresji młodzieży*, powstała w ramach przygotowywanej przez autorkę rozprawy doktorskiej pt. *Respektowanie prawa do autoekspresji a rytuały oporu gimnazjalistów*. Za swą dysertację otrzymała w 2013 roku Nagrodę Rzecznika Praw Dziecka, o której wiceprzewodnicząca KNP PAN napisała, że „(...)wyróżnia się zarówno mało wyeksploatowaną w warsztatach polskich badaczy problematyką jak i znakomitym osadzeniem poruszanych kwestii w wybranej przez autorkę literaturze przedmiotu, dociekliwością a także, co jest nie bez znaczenia, klarownym językiem i dobrą polszczyzną, nadającą rozprawie znamiona „elegancji”.

Anna Babicka-Wirkus jest adiunktem w Instytucie Pedagogiki i Pracy Socjalnej Akademii Pomorskiej w Słupsku. Zajmuje się problematyką autoekspresji młodzieży, oporu w szkole, respektowaniem praw dziecka i praw człowieka w instytucjach edukacyjnych, a także funkcjonowaniem kategorii rytuału w przestrzeni edukacyjnej. Zatem tytułowe rytuały oporu, stanowiące oś konstrukcyjną i myślową książki, a także będące niezwykle ważne dla poznania potencjału gimnazjum w kształtowaniu społeczeństwa obywatelskiego, niezwykle rzadko pojawiają się w pedagogicznej literaturze przedmiotu, kojarząc się raczej z antropologią czy szerzej, z kulturoznawstwem w ogóle. Stanowią one margines poszukiwań badawczych w gimnazjum, jako szkole, która po kilku latach reformy nie wypracowała jeszcze sprawnie funkcjonujących programów wychowawczych będących elementem kultury edukacyjnej.

Właśnie w gimnazjach, określanych przez M. Suchodolską jako „zgniłe jajo polskiej edukacji”¹, autorka dostrzegła znakomite pole do badań wszelkich form autoekspresji i oporu. Jest to szczególnie ważne z punktu widzenia rozwoju młodego człowieka oraz jego wychowania w duchu wartości społeczeństwa demokratycznego. Zatem nieodłącznym atrybutem w kształtowaniu społeczeństwa obywatelskiego jest zdolność do wyrażania obywatelskiego nieposłuszeństwa przez uczniów, którzy w obecnych czasach są tylko „przyuczani do uległego życia w papierkowej rzeczywistości”².

Autorka zauważa, że „szkoła powinna wyposażać młodych ludzi w kompetencje umożliwiające zabieranie głosu, sprzeciwianie się, upominanie się i działanie w sprawach ważnych dla jednostki”. Jednocześnie, otwarcie krytykuje „polską szkołę wypełnioną działaniami pozornymi, których zadaniem jest maskowanie istniejących praktyk ujarzmiania oraz kreowanie wizji instytucji, która krzewi ideały społeczeństwa obywatelskiego”. W zręczny sposób odsłania szkolne mechanizmy braku czy ograniczenia praw uczniów do autoekspresji osadzając je w teoretycznej tetradzie działania komunikacyjnego J. Habermasa, pedagogiki oporu P. McLarena, psychoanalitycznej teorii rozwoju E. Eriksona oraz koncepcji obywatelskiego nieposłuszeństwa Hannah Arendt. Autorka odważnie łączy dwie kategorie – rytuał i autoekspresję, rzadko podejmowane w dyskursie pedagogicznym.

Dzięki takiej integracji pojęć, holistycznie spogląda na rzeczywistość szkolną wypełniając lukę w dyskusji na temat słabości współczesnej szkoły. Obnaża poniekąd „system”, który nie dostrzega, istniejących już i nadal się pogłębiających „mechanizmów ujarzmiających w szkole, związanych szczególnie z poszanowaniem praw człowieka i dziecka w szkole. Problemy badawcze poruszane w pracy stanowią marginalny „wycinek” pedagogiki szkoły, zatem solidnie ugruntowane teoretycznie i empirycznie spojrzenie autorki dotyczące prezentowanych zagadnień jest wielkim atutem publikacji. Autorka w jasny i klarowny sposób ukazuje związek, jaki zachodzi pomiędzy poszanowaniem prawa do autoekspresji a rytuałami oporu uczniów gimnazjum. Przytacza kilka definicji zarówno oporu jak i rytuału, jako pojęć naznaczonych niejasnością, niejednoznacznością i złożonością, wykazując się ogromną erudycją i znajomością literatury pedagogicznej. Kategoryzuje rytuały działające w szkole, za pośrednictwem których ukazuje dialektyczną

¹ M. Suchodolska, *Gimnazja do likwidacji, już ich nie chcemy*, „Dziennik Gazeta Prawna” 2013, 27 lutego.

² M. Czerepaniak-Walczak, *Świadomość podmiotów edukacji gimnazjalnej – perspektywa pedagogiczna*, Wydawnictwo Hogben, Szczecin 2002.

naturę szkoły. Odważnie odsłania drugą naturę szkoły, drugie jej życie, które jest często odmienne od oczekiwań samej placówki, gdyż pokazuje negatywny jej wizerunek. Świadomie wykorzystwała kategorię oporu, która wymaga krytycznego namysłu i zajrzenia „pod powierzchnię”, aby dostrzec zarówno wymiar strukturalny, jak i antystrukturę tej instytucji.

Odzwierciedleniem badawczej konceptualizacji dychotomii szkoły jest tytuł książki *Uczeń (nie)biega i (nie)krzyczy. Rytuały oporu jako przejaw autoekspresji młodzieży*, który określa bliżej treść przedmiotową publikacji wprowadzając ład w nagromadzonych wiadomościach. Wskazany w tytule problem został przedstawiony czytelnikowi prostym i klarownym językiem ujawniającym znamiona „elegancji”, dzięki czemu książka dostępna jest dla osób, które nie zajmują się na co dzień pedagogiką. Autorka w sposób logicznie uporządkowany odsłania szkolne mechanizmy braku czy ograniczenia praw uczniów do autoekspresji. W pierwszym rozdziale książki ukazano rzeczywistość polskiej szkoły przez pryzmat pedagogiki krytycznej. Szkoła jako miejsce wielowymiarowe, w którym dzieci spędzają większość swojego czasu, jest jednocześnie przestrzenią przenikania się mechanizmów podporządkowania i oporu. Z kolei, jako instytucja, jest miejscem znaczącym dla rozwoju młodego człowieka z powodu tworzenia własnego „ja”. To czas zdobywania wiedzy o samym sobie, o własnym indywiduum.

Jednak wizja szkoły gimnazjalnej jako „bezpieczny zakątek” do wszechstronnego rozwoju ucznia uwzględniająca jego indywidualne predyspozycje i oczekiwania, szybko stanęła przed smutną rzeczywistością – gimnazja jako „wylęgarnia problemów” nastawione na „testomanię i kluczową edukację”³. Ukazano szkołę jako miejsce ciszy i podporządkowania nie dopuszczające do głosu oporu i sprzeciwu. W kolejnych rozdziałach poruszono kwestię znaczenia uczestnictwa szkoły w kształtowaniu postawy obywatelskiej wśród uczniów, czyli o budowaniu społeczeństwa obywatelskiego i tym samym przygotowaniu uczniów do życia w demokratycznym społeczeństwie. Brak egalitarności w polskiej szkole ukazuje nieobecność dialogu między podmiotami i tym samym brak zapewnienia wszystkim uczniom możliwości autoekspresji, która stanowi akt świadomego wyrażania siebie. Samoekspresję gimnazjalistów pokazano jako przykrą konsekwencję buntu młodzieży którą należy stłumić, a nie jako zadanie rozwojowe umożliwiające odnalezienie się w trudnej, dla tego wieku, rzeczywistości.

³ B. Śliwerski, *Polityczny a naukowo bezkrytyczny monitoring i ewaluacja danych oświatowych*, „*Pedagogika Społeczna*” 2013, nr 4(50), s. 20-21.

Rozdziały czwarty i piąty poświęcone są omówieniu najważniejszych, stanowiących trzon książki pojęć: oporu i rytuału. Dokonano charakterystyki polskiej szkoły w oparciu o powyższe definicje, a także ujęto autoekspresję w kategoriach oporu. Cytując za autorką: „(...) w samoekspresję wpisany jest opór, zaś zachowania oporowe są przejawem autoekspresji”. Natomiast ostatni rozdział jest podsumowaniem rozważań teoretycznych zawartych w poprzednich częściach książki. Przedstawiono metodę gromadzenia i analizy danych oraz omówiono wyniki przeprowadzonych przez autorkę badań realizowanych w ramach przygotowywania rozprawy doktorskiej. Autorka wskazuje na konieczność ukazania nauczycielom rytuałów oporu i ich miejsca w edukacji oraz ukierunkowanie ich postrzegania w kategoriach pozytywnych. Diagnostuje związek między poziomem respektowania prawa do autoekspresji a skalą występowania oraz typami rytuałów oporu przejawianymi przez uczniów w gimnazjum.

Namacalnym podsumowaniem jest stworzenie przez autorkę cennego źródła informacji dla nauczycieli, którzy wyposażeni w nowe kompetencje, mogliby postrzegać rytuały oporu wśród młodzieży, do weryfikacji stanu, w którym się obecnie znajdują. Bogactwo wiedzy nauczyciela stanowi bazę do prawidłowego kierowania interakcji rozgrywających się w klasie. Przyczynia się do wydobycia rozwojowego charakteru zachowań uczniów i tym samym do osiągnięcia przez nich pełni społeczeństwa. Książka z jednej strony odsłania szkolne mechanizmy braku czy ograniczenia praw uczniów do autoekspresji, a z drugiej strony jest przyczynkiem do utworzenia wskazówek dotyczących zmian w edukacji. Jest to publikacja wybiegająca znacznie w przyszłość, ponieważ jest źródłem licznych przemyśleń i refleksji. Mimo, że ujawnia podstawowe słabości polskiej szkoły, to daje nadzieje i wskazówki na zmianę.